

Сабол Д.М.

Структура асоціативних полів концепту «українська народна вишивка» в етнічній свідомості юних українців

Сабол Діана Михайлівна, старший викладач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти
Інститут післядипломної педагогічної освіти
Київський університет імені Бориса Грінченка м. Київ, Україна

Анотація. У статті надаються результати дослідження структури асоціативних полів концепту «українська народна вишивка», яке проводилось для різних груп досліджуваних в рамках наукової роботи «Психологічні особливості формування етнічної свідомості в юнацькому віці засобами української народної вишивки». Використання методики «Асоціативний експеримент» дало можливість виявити основні етнокультурні поняття із семантичного оточення концепту «українська народна вишивка» та визначити їх кластерну структуру.

Ключові слова: асоціації, народне мистецтво, українська народна вишивка, констатувальний експеримент, етнокультурні поняття, кластери, учні

Успішне становлення української держави неможливе без спрямування національної системи освіти й виховання на формування у підростаючого покоління моральності, духовності, високого рівня розвитку всіх форм суспільної свідомості. У сучасних умовах розвитку демократичного суспільства в Україні важливими є дослідження етнічної та національної свідомості. Питаннями цього напрямку займалися багато російських (Ю.В. Бромлей, Л.М. Гумільов, Л.С. Виготський, І.С. Кон, О.Р. Лурія, Г.У. Солдатова) та українських вчених (В.Т. Куєвда, О.М. Лозова, А.М. Березін, Ю.О. Михальчук, В.В. Горбунова, Н.О. Видолоб).

У нашому науковому дослідженні, яке стосується формування етнічної свідомості засобами української народної вишивки, поставлено завдання визначити: чи впливає цей вид народного мистецтва на етносвідомість. Для нас були важливими цілий ряд аспектів, які досліджувались різними анкетами та методиками, серед яких була й методика «Асоціативний експеримент».

Метою даної статті є представлення результатів емпіричного дослідження структури асоціативних полів оточення концепту «українська народна вишивка» для різних груп досліджуваних, одні з яких в майбутній своїй професії будуть дотичними до української народної вишивки, а інші – ні.

Для констатувального експерименту було дібрано чотири групи випробовуваних та одна експертна група:

1) учні професійно-технічного навчального закладу Решетилівський художній ліцей (районний центр Решетилівка Полтавської області), для яких вишивання є майбутньою професійною діяльністю, професія – «вишивальник» (ПТНЗ.Р). Ця група стала базовою для формування експерименту;

2) учні професійно-технічного навчального закладу Київське вище професійне училище швейного та перукарського мистецтва, для яких вишивання є частиною майбутньої професійної діяльності, професія – «вишивальник» (ПТНЗ.К);

3) учні професійно-технічного навчального закладу Київське вище професійне училище технологій та дизайну одягу, які здобувають професію кравця (ПТНЗ). Перебуваючи загалом у тих самих соціокультурних умовах, що й попередні дві групи, ці учні водночас не підлягають постійному впливу такого народного мистецтва, як українська народна вишивка;

4) студенти I курсу Київського університету імені Бориса Грінченка (КУ), спеціальність – практичний психолог. Ця група досліджуваних дозволяє створити уявлення про зміст етнічної свідомості юнацтва, яке переважно не відчувають впливу народного мистецтва;

5) майстри народної творчості (М) – експертна група, професійною діяльністю яких є українська народна вишивка.

Головною метою цього етапу дослідження став аналіз отриманих за результатами опитування частотних рядів використання тієї чи іншої асоціації до провідного поняття – українська народна вишивка. Згідно з умовами застосування методики «Асоціативний експеримент», досліджувані кожної групи мали можливість вказати довільну кількість слів із наданого списку з 169 слів, які для них асоціюються із поняттям «українська народна вишивка».

Виявилося, що розподіл частот в різних групах досліджуваних суттєво відрізняється. Так, у таблиці 1. наведено розрахункові показники варіаційної статистики, з яких видно, що розподіл частот в усіх групах не підкоряється нормальному закону.

Таблиця 1. Варіаційна статистика для ряду частот використання асоціатів тесту «Асоціативний експеримент»

Група досліджуваних	Розмір вибірки, n	Середнє $M \pm m$	Медіана Med	Верхній кuartиль, Q_3	Коефіцієнт асиметрії, γ_1	Коефіцієнт ексцесу, γ_2
КУ	63	0,119 ± 0,006	0,097	0,139	1,409	2,709
ПТНЗ	32	0,136 ± 0,008	0,104	0,188	1,134	0,991
ПТНЗ.К	32	0,152 ± 0,009	0,123	0,226	0,835	-0,046
ПТНЗ.Р	36	0,153 ± 0,008	0,125	0,219	1,029	0,294
М	17	0,176 ± 0,008	0,175	0,235	0,441	-0,144

Разом із тим, групи респондентів з ПТНЗ-кр. та групи майстрів народної творчості мають деякі спільні риси: помірну асиметрію розподілу та невеликий ексцес (як додатній, так і від'ємний). Порівняно із ними, розподіл частот для групи КУ характеризується значно бі-

льшим додатнім ексцесом (тобто яскраво вираженим середнім значенням) та правою асиметрією (розподіл має довгий правий «хвіст»). Вказані особливості добре видно також при візуальному аналізі гістограм розподілу та графіків щільності ймовірності (рис. 1).

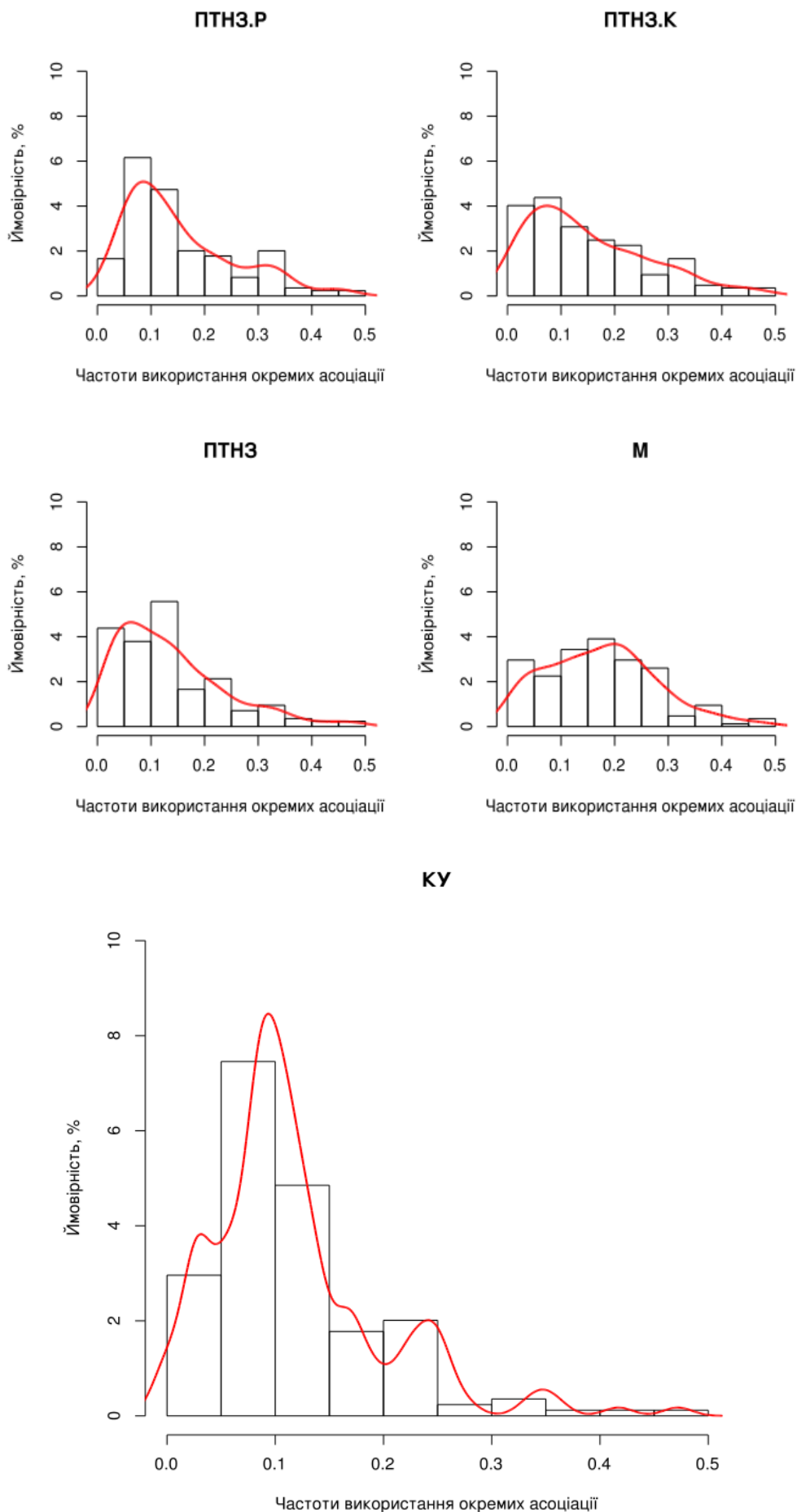

Рис. 1. Гістограми розподілу та графіки щільності ймовірності частотного ряду в різних групах

Очевидно, що в той час, як для груп ПТНЗ, ПТНЗ.К та ПТНЗ.Р характерна права асиметрія, розподіл для групи М (майстрів народної творчості) більш рівномірний (вона має найменший коефіцієнт асиметрії). Всі групи мають обтяжений правий «хвіст» – асоціації із частотою їх згадування від 0,35 до 0,5 складають в середньому не більше 1,0%.

З метою виявлення найбільш вагомих асоціатів ми виділили для кожної групи респондентів ті слова із загального списку, що складають верхній квартиль (тобто 0,75-квантиль розподілу). Відповідні значення

частот наведені в таблиці 1. Таким чином ми отримали для кожної групи досліджуваних список слів-асоціацій. При цьому у групі ПТНЗ у верхній чверті розподілу опинилося 39 слів, у групі ПТНЗ.К – 42 слова, групі ПТНЗ.Р – 37 слів, групі КУ – 40 слів та групі М – 38 слів. Однак лише 8 асоціатів потрапили у верхній квартиль усіх груп, тобто вони є універсальними асоціатами: «Берегиня», «весільний рушник», «вишиванка», «вишивання», «колір», «культура», «мистецтво», «традиція». В таблиці 2. наведені частоти, з якими вказані асоціації з'являються в кожній групі.

Таблиця 2. Частоти використання універсальних асоціатів у різних групах досліджуваних

Асоціації	Групи респондентів				
	ПТНЗ.Р	ПТНЗ.К	КУ	ПТНЗ	М
Берегиня	0.229	0.229	0.167	0.229	0.392
Весільний рушник	0.323	0.391	0.264	0.292	0.294
Вишиванка	0.458	0.458	0.417	0.479	0.451
Вишивання	0.458	0.458	0.333	0.375	0.275
Колір	0.333	0.333	0.167	0.313	0.353
Культура	0.271	0.315	0.236	0.229	0.275
Мистецтво	0.281	0.298	0.250	0.250	0.255
Традиція	0.333	0.425	0.361	0.333	0.490

Аналіз даних з таблиці 2. дозволив висунути припущення, що в наборі універсальних асоціатів існує певна структурованість. Для того, щоб перевірити цю гіпотезу, ми скористалися ієрархічним кластерним аналізом.

В якості міри близькості асоціацій використовувалась близькість частот їх вибору в усіх групах.

Виокремлені нами універсальні асоціати розподіляються на два кластери. Перший об'єднує поняття «вишивання», «вишиванка» та «традиція», причому всі вони досить близькі одне до одного. Другий кластер менш однорідний: поняття «культура» та «мистецтво» пов'язані між собою тісніше за все, вони утворили центр тяжіння кластеру. Зауважимо, що це – універсальні поняття високого рівня абстракції. Потім до цієї пари приєдналася (на підставі близькості) пара понять

«весільний рушник» та «колір», які явно мають характер візуальної модальності. Нарешті, до кластеру приєднується поняття «Берегиня», яке безперечно вносить релігійний відтінок в загальний образ. Враховуючи все це, ми вважаємо, що перший кластер являє собою **традиційно-етнічний комплекс** асоціатів із поняттям «українська народна вишивка», а другий кластер – **загальнокультурний комплекс** асоціатів.

Постала проміжна експериментальна задача встановити, чи існує статистично значущий зв'язок між розподілом частот для універсальних асоціатів у різних групах, для вирішення якої ми скористалися кореляційним аналізом. В таблиці 3 наводяться результати розрахунків.

Таблиця 3. Матриця кореляцій між частотами використання універсальних асоціатів у різних групах досліджуваних

Групи досліджуваних	ПТНЗ.Р	ПТНЗ.К	КУ	ПТНЗ	М
ПТНЗ.Р	*	0,018*	0,136	0,009**	1,000
ПТНЗ.К	0,905*	*	0,042*	0,055	1,000
КУ	0,764	0,868*	*	0,093	0,949
ПТНЗ	0,929**	0,848	0,807	*	0,949
М	0,176	0,266	0,414	0,472	*

Примітки: 1) під головною діагоналлю наводяться коефіцієнти кореляції Пірсона, над головною діагоналлю – відповідні р-значення; 2) позначкою * позначені коефіцієнти кореляції, статистично значущі на рівні $p < 0,05$, ** - на рівні $p < 0,01$.

Як очевидно з таблиці, всі коефіцієнти кореляції додатні, тобто зв'язок між частотами використання слів – прямий. Статистично значущим виявився зв'язок між групами ПТНЗ.Р та ПТНЗ.К ($r = 0,905$, $p < 0,05$), ПТНЗ.Р та ПТНЗ ($r = 0,929$, $p < 0,01$) і ПТНЗ.К та КУ ($r = 0,868$, $p < 0,05$). Таким чином, можна сказати, що частоти вибору виділених при аналізі універсальних асоціатів для респондентів, які є студентами або учнями ПТНЗ, певною мірою узгоджені.

Звертає на себе увагу той факт, що група М (майстри народної творчості) стоїть осторонь навіть при

тому, що аналізуються лише асоціації, загальні для всіх груп – це свідчить про потужний вплив досвіду на формування асоціацій у людей, які професійно займаються народним мистецтвом та творчістю.

Таким чином, можемо зробити **висновок**: емпірично зафіксовано структуру асоціативних полів основних етнокультурних понять із семантичного оточення концепту «українська народна вишивка». Найчастотніші з них – «Берегиня», «весільний рушник», «вишиванка», «вишивання», «колір», «культура», «мистецтво», «традиція». Ці поняття організовані у двокластерну струк-

туру: перший кластер об'єднує поняття «вишивання», «вишиванка» та «традиція», другий кластер – «культура» та «мистецтво» з семантичним відгалуженням у вигляді пари понять «весільний рушник» та «колір», а також «Берегиня». Отже, перший кластер являє собою традиційно-етнічний комплекс асоціатів із поняттям «українська народна вишивка», другий кластер – загальнокультурний комплекс асоціатів.

На базі проведеного даного дослідження констатуємо, що українська народна вишивка нерозривно пов'язана з таким суто українським поняттям, як «Берегиня», основною місією якої є збереження сім'ї,

родини, традицій, культури та мистецтва, що є запорукою важливості для українців опори на свій етнос, який зберігається і завдяки українській народній вишивці зокрема. Важливими виявилися такі поняття, як «вишиванка» та «рушник», які стоять в одному ряду з «Берегинею», «традицією», «культурою» та «мистецтвом», що вирізняється від понять вишивки як виду рукоділля. Можна з впевненістю стверджувати, що поняття «українська народна вишивка» для українців об'ємне, суттєве та наповнене ціннісно-сисловою і духовною складовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айвазян С.А., Бухштабер В.М., Енюков И.С., Мешалкин Л.Д. Прикладная статистика: Классификация и снижение размерности. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 607 с.
2. Березин А.М., Психологічні чинники генезису національної самосвідомості особистості. – Дис. канд. психол. наук: 19.00.01 – К., 2002
3. Бромлей Ю.В. Современные проблемы этнографии. – М.: Наука, 1981. – 390 с., 15С.
4. Гнатенко П.И. Павленко В.Н. Этнические установки и этнические стереотипы. – Днепропетровск: ДГУ, 1995. – 200 с.
5. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. / Е.И. Головаха. – К.: Наукова думка, 1988. – 195 с. Из диссертации Стасюк Ульяны Любомирны
6. Голота А.С. Соціально-психологічні особливості етнопціональної ідентичності українсько-російських білінгвів. – Дис. канд. психол. наук: 19.00.05 – К., 2012.
7. Горбунова В.В. Психологічні чинники формування етнічної свідомості у юнацькому віці. - Дис. канд. психол. наук: 19.00.07 – К., 2003.
8. Лозова О.М. Методологія психосемантичних досліджень етносу. – К.: Слово, 2011. – 176 с.
9. Сидоренко Е.В. Методи математической обработки в психологии. – СПб.: Речь, 2010. – 350 с.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Ayvazyan S.A., Bukhshaber V.M., Enyukov Y.S., Meshalkyn L.D. Applied Statistics: Classification and dimension reduction. – M.: Finance and Statistics, 1989. - 607 p.
2. Berezin A.M. Psychological factors of the genesis of national self-identity. – Dis. cand. psychol. sc.: 19.00.01 – K., 2002
3. Bromley Yu.V. Contemporary Problems of Ethnography. – M.: Nauka, 1981. – 390 p., 15S.
4. Hnatenko P.Y. Pavlenko V.N. Ethnic installation and ethnic stereotypes. – Dnepropetrovsk: DHU, 1995. – 200 p.
5. Holovakha E.Y. Personal perspective and professional self-determination of youth. / E.Y. Holovakha. – K.: Naukova dumka, 1988. – 195 p. From dis. of Stasyuk Ulyana Lyubomyrivna
6. Holota A.S. Socio-psychological characteristics of ethnic identity Ukrainian-Russian bilinguals. – Dis. cand. psych. sc.: 19.00.05 – K., 2012.
7. Horbunova V.V. Psychological factors in the formation of ethnic consciousness in adolescence. – Dis. cand. psych. sc.: 19.00.07 – K., 2003.
8. Lozova O.M. Methodology of psychosemantical ethnic studies. – K.: Slovo, 2011. – 176 p.
9. Sydorenko E.V. Mathematical Methods in Psychology. – SPb.: Rech', 2010. – 350 p.

Sabol D.M. A structure of the associative areas of concept «Ukrainian folk embroidery» in ethnic consciousness of young Ukrainians

Abstract. In the article there are given results of structure of the associative areas of concept «Ukrainian folk embroidery», which was conducted for the different studied groups within the framework of scientific research the «Psychological features of forming of ethnic consciousness in young age by means of Ukrainian folk embroidery». The use of method the «Associative experiment» gave possibility to find out basic etno cultural notions from semantic space of concept «Ukrainian folk embroidery» and to identify its cluster structure.

Keywords: associations, folk art, Ukrainian folk embroidery, konstative experiment, etno cultural concepts, clusters, students

Сабол Д.М. Структура ассоциативных полей концепта «Украинская народная вышивка» в этническом сознании юных украинцев

Аннотация. В статье приводятся результаты структуры ассоциативных полей концепта «Украинская народная вышивка», которое проводилось для различных групп исследуемых в рамках научного исследования «Психологические особенности формирования этнического сознания в юношеском возрасте средствами украинской народной вышивки». Использование методики «Ассоциативный эксперимент» позволило выявить основные этнокультурные понятия из семантического окружения концепта «Украинская народная вышивка» и определить их кластерную структуру.

Ключевые слова: ассоциации, народное искусство, украинская народная вышивка, констатирующий эксперимент, этнокультурное понятие, кластеры, ученики